
А. М. Ісаєв, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права № 1 Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Права та обов'язки дарувальника за Цивільним кодексом України

У статті проведено системний аналіз правових норм Цивільного кодексу України, що передбачають права та обов'язки дарувальника. Розглянуто окремі права дарувальника, його обов'язки залежно від виду договору дарування та правові наслідки їх невиконання.

Ключові слова: права дарувальника, обов'язки дарувальника, правові наслідки порушення договору дарування.

Правовий аналіз договірних зобов'язань, які опосередковують перехід майна у власність, дає підстави стверджувати, що зміст зобов'язання, що виникає з договору дарування, має свої особливості. Сучасна модель договору дарування є більш складною порівняно з його правовою регламентацією, що містилася у Цивільному кодексі УРСР [1]. Сьогодні Цивільний кодекс України (далі ЦК України) передбачає низку нових прав та обов'язків сторін за договором дарування [2]. Оновлення стосуються в тому числі прав та обов'язків дарувальника.

У різні часи цивільно-правові дослідження прав та обов'язків, що випливають з договору дарування, здійснювали такі вчені, як М. І. Брагинський, О. В. Дзера, І. В. Єлесеєв, О. В. Коновалов, М. В. Кротов, О. Л. Маковський, Н. С. Кузнецова,

В. В. Луць, Д. І. Мейер, П. Л. Рихлецький, О. П. Сергеев, М. М. Сібільов, С. М. Солових, Г. Ф. Шершеневич та ін. Разом з тим на сучасному етапі відсутні системні дослідження, присвячені аналізу правового положення дарувальника за ЦК України з точки зору його прав та обов'язків.

Метою цієї статті є теоретична систематизація норм ЦК України, що передбачають права і обов'язки дарувальника, аналіз правових наслідків невиконання дарувальником покладених на нього обов'язків, а також дослідження означеного правового матеріалу на предмет взаємної узгодженості й відповідності вимогам часу.

Виходячи з визначення договору дарування, дарувальник зобов'язується передати безоплатно у власність обдаровуваного дар. Ключовим юридичним обов'язком дарувальника є обов'язок щодо передання дарунка. Виконання цього обов'язку здійснюється шляхом передання дарунка, якщо це можливо (це стосується невеликих речей), або передання документів, що підтверджують право власності на річ, або інших документів, що підтверджують належність дарунка дарувальникові. Обов'язок передання нерухомого майна та інших габаритних речей здійснюється шляхом вручення обдаровуваному символів такого дарунка (ключів від квартири або машини, пакета будинку і т. п.).

Говорячи про правові наслідки порушення зазначеного обов'язку дарувальника, слід зауважити, що закон передбачає право обдаровуваного на витребування дарунка або вартості дарунка від дарувальника, коли за договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому настав строк чи відкладальна обставина, з настанням якої пов'язано обов'язок дарувальника передати дарунок (ч. 2 ст. 723 ЦК України). Зазначена норма розрахована на регулювання відносин, що випливають з консенсуального договору дарування та існують до моменту передання дарунка. З огляду на таке виникає питання: чи має право обдаровуваний вимагати передання дарунка або його вартості, коли договір не містить посилення на певний строк чи відкладальну обставину, з настанням якої пов'язаний обов'язок дарувальника передати дарунок? Подібна ситуація

може виникнути у випадку укладення консенсуального договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому за відсутності прив'язки до якого-небудь строку чи відкладальної обставини. Чинний ЦК України не дає чіткої відповіді на таке запитання. З одного боку, вказана норма закону може свідчити про вплив ознаки безоплатності на конструювання правил про відповідальність дарувальника за договором дарування [3, с. 14]. З другого – можна стверджувати, що конкретна дата (строк) або відкладальна обставина є істотними умовами договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому. Таким чином, договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому без зазначення дати (строку) чи відповідної обставини не може вважатися укладеним.

Порушення обов'язку дарувальника щодо передання дарунка є простроченням боржника, у зв'язку із чим обдарований може зазнати збитків. Проте не зовсім зрозуміло, чи зобов'язаний дарувальник відшкодувати такі збитки поряд із переданням самого дарунка або його вартості? Частина 2 ст. 723 ЦК України свідчить про обмеження відповідальності дарувальника за прострочення виконання зобов'язання та за неможливість виконання зобов'язання, що випадково настала після прострочення. Як зазначалось, у разі настання строку виконання зобов'язання обдарований може вимагати від дарувальника або передання дарунка, або відшкодування вартості дарунка. Тобто відсутня правомочність обдаровуваного щодо відшкодування збитків, завданих простроченням дарувальника. Певною мірою такий підхід законодавця виправданий відсутністю витрат на придбання дарунка з боку обдаровуваного. Таким чином, аналіз ч. 2 ст. 723 ЦК України свідчить про відсутність цивільно-правової відповідальності дарувальника за порушення зобов'язання щодо передання речі. На дарувальника, який припустив таке порушення, може бути покладений лише обов'язок виконати зобов'язання в натурі, а якщо це стало неможливим, відшкодувати вартість дарунка. Обидва наслідки не є мірами цивільно-правової відповідальності, адже не відповідають такій її ознаці, як додатковість обтяження.

Заслуговує на увагу думка Р. О. Максоцького про доречність застосування положень купівлі-продажу, що стосуються звільнення майна, яке передається у власність, від прав інших осіб та відповідальності продавця за евікцію майна до норм договору дарування [4, с. 129–131]. Зазначені положення фактично є загальними як для договору купівлі-продажу, так і для договору дарування за ознакою їх спрямованості на передання майна у власність. Перебування купівлі-продажу та дарування в одній класифікаційній групі «договорів, спрямованих на передання майна у власність», обумовлено спільною для цих двох договорів системоутворюючою ознакою: передання правомочностей володіння, користування та розпорядження майном, від однієї особи до другої.

Як справедливо зазначав Ю. В. Романець, на підставі правильно обраних системоутворюючих ознак можливо розділити договори на групи, які об'єднують зобов'язання зі схожою правовою регламентацією. Зокрема, він наголошував на тому, що уніфіковане регулювання, обумовлене зазначеною ознакою, має поширюватися законодавцем на всі договори, що відповідають такій ознаці [5, с. 40, 58]. Але зараз ні цивільне законодавство Росії, ні цивільне законодавство України не містять загальних положень для договорів, спрямованих на передання майна у власність. Варто зауважити, що Д. І. Мейер розглядав можливість існування загальної теорії дарування як інституту, що в загальних рисах об'єднує всі положення про безоплатне набування прав [6, с. 240]. У той же час вбачається можливим закріплення в гл. 55 ЦК України, присвяченій договору дарування, правил, що регламентують такі обов'язки дарувальника, як:

– обов'язок попередити обдаровуваного про всі права третіх осіб на майно, що передається в дар (права наймача, право застави, право довічного користування та ін.)¹;

– обов'язок дарувальника вступити в судову справу за позовом про витребування дарунка від обдаровуваного на підставах, які виникли до укладення договору дарування;

¹ Необхідно зазначити, що цей обов'язок дарувальника має місце до укладення договору дарування та відіграє важливу роль як такий, що визначає характер предмета договору.

– обов'язок відшкодувати реальні збитки, що пов'язані з порушенням обов'язку про попередження обдаровуваного про права третіх осіб на дарунок, якщо обдаровуваний не знав і не міг знати про зазначені права.

З огляду на вказане можна дійти висновку про доцільність доповнення ст. 721 ЦК України зазначеними обов'язками дарувальника.

Говорячи про права дарувальника, слід зауважити, що після укладення договору дарування, але до його виконання, дарувальник має право відмовитися від нього в односторонньому порядку. Таке право дарувальнику надано ч. 1 ст. 724 ЦК України. Здійснення цього права можливе за наявності такої умови: після укладення договору дарування майновий стан дарувальника істотно погіршився. Вочевидь, ступінь погіршення майнового стану дарувальника має бути встановлений судом, який має винести рішення про розірвання договору дарування. Позицію законодавця щодо розглядуваного права дарувальника слід визнати виправданою у зв'язку з тим, що в такий спосіб захищаються інтереси того з контрагентів, який безоплатно збагачує іншого за рахунок зменшення власної майнової маси. Така норма міститься в Цивільному кодексі Російської Федерації (далі ЦК РФ)[7]. У свою чергу в ЦК РФ сприйняті позиції проекту Цивільного уложенія Російської імперії. Важко не погодитися з позицією Редакційної комісії з розробки проекту Цивільного уложенія, в якій підкреслювалась несправедливість вимоги виконання дарування від особи, яка перебуває у скрутному становищі, як несправедливо відбирати у невинуватого обдаровуваного дар, яким він уже володіє, користується, а може і розпорядився [8]. Тому для забезпечення балансу інтересів обох сторін було встановлено правило, яке надавало дарувальнику право відмовлятися від виконання договору дарування, за яким дарунок ще не переданий обдаровуваному, звісно, за наявності зазначених обставин.

У разі укладення договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи (ст. 725 ЦК України) дарувальник набуває право вимагати від обдаровуваного виконання такого обов'язку. Якщо обдаровуваний порушить свій

обов'язок на користь третьої особи, дарувальник має право вимагати розірвання договору та повернення дарунка, а у випадку неможливості повернення – відшкодування його вартості. У римському праві такий договір дарування мав назву *donatio sub modo*, тобто дарування з додатковим покладенням, яким дарувальник доручає обдаровуваному яке-небудь виконання. Обдарований, що прийняв *donatio sub modo*, зобов'язаний виконати покладення, а дарувальник має право вимагати такого виконання. Відповідно до ч. 2 ст. 725 ЦК України у разі смерті дарувальника, оголошення його померлим, визнання безвісно відсутнім чи недієздатним, виконання обов'язку на користь третьої особи має право вимагати від обдаровуваною особа, на користь якої встановлений цей обов'язок. Виходячи зі змісту зазначеної норми, можна дійти висновку, що за життя дарувальника право вимагати виконання обов'язку на користь третьої особи належить лише дарувальнику і самостійних вимог третя особа пред'являти не може. Зазначена норма конкретизує загальні положення про договір на користь третьої особи, відповідно до яких виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору (ч. 2 ст. 636 ЦК України).

Така позиція законодавця зрозуміла, адже договір дарування з установленням обов'язку на користь третьої особи є змішаним договором, за яким дарувальник спочатку має виконати своє зобов'язання щодо передання дарунка обдаровуваному, після чого останній має виконати своє зобов'язання на користь третьої особи. Та коли обдарований не виконує своє зобов'язання, він порушує як договір дарування, так і зобов'язання на користь третьої особи. У зв'язку з тим, що дарувальник може вимагати від обдаровуваного як виконання його обов'язку перед третьою особою, так і розірвання договору дарування, а третя особа може вимагати лише виконання обов'язку, встановленого на свою користь, може виникнути конкуренція інтересів дарувальника та третьої особи. Саме для попередження подібних ускладнень сформульовано правило

ч. 2 ст. 725 ЦК України, яке усуває можливість виникнення конкуренції інтересів дарувальника та третьої особи, справедливо надаючи перевагу інтересам дарувальника, що мав наміри збагатити як обдаровуваного, так і третю особу за власний кошт.

ЦК України закріплює право дарувальника відмовитися від договору дарування у випадку, якщо він передав дарунок підприємству, організації транспорту, зв'язку або іншій особі для вручення її обдаровуваному, за умови, що дарунок ще не прийнято обдаровуваним (ч. 2 ст. 722 ЦК України). Розгляд зазначеної норми призводить до виникнення деяких суперечливих питань. Адже йдеться про договір дарування з обов'язком дарувальника передати дарунок у майбутньому. Цей висновок впливає з того, що будь-який договір дарування, що не передбачає негайну передачу дарунка, є договором з обов'язком передати дарунок у майбутньому, оскільки те, що не має місця зараз, або вже було в минулому, або ще буде в майбутньому. Відповідно до положень про дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, в разі настання строку або відкладальної обставини, встановлених договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, обдаровуваний має право вимагати від дарувальника передання дарунка або відшкодування його вартості. При цьому необхідно врахувати й те, що ЦК України передбачає можливість односторонньої відмови дарувальника від договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, лише за умови істотного погіршення його майнового стану (ч. 1 ст. 724 ЦК України).

Отже, сформульоване та закріплене у ч. 2 ст. 722 ЦК України право дарувальника відмовитися від договору дарування в односторонньому порядку фактично є нездійсненним. Таким чином, можна зробити висновок про можливість та необхідність виключення ч. 2 зі ст. 722 ЦК України.

Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що зміна підходу законодавця до юридичної характеристики договору дарування в цілому призвела до зміни правового становища сторін у договорі, у тому числі дарувальника. Але при загальній позитивній тенденції у правовому регулюванні розглядуваного

сегмента ЦК України, залишаються проблемні питання, що потребують подальшого вивчення та корегування.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 р., № 435-15 з наст. змін. та допов. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435-IV з наст. змін. та допов. [Електронний ресурс] / Офіц. сайт Верхов. Ради України. Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
3. Кабалкин, А. Толкование и классификация договора [Текст] / А. Кабалкин // Рос. юстиция. – 1996. – № 7. – С. 13–15.
4. Максоцкий, Р. А. Возмездность и безвозмездность в современном гражданском праве [Текст] : учеб. пособие / Р. А. Максоцкий ; науч. ред. М. В. Кротов. – М. : ТК Велби, 2002. – 176 с.
5. Романец, Ю. В. Система договоров в гражданском праве России [Текст] / Ю. В. Романец. – М. : Юрист, 2001. – 496 с.
6. Мейер, Д. И. Русское гражданское право : в 2 ч. [Текст] / Д. И. Мейер. – М. : Статут, 1997. – Ч. 1. – 455 с.
7. Гражданский кодекс Российской Федерации : текст, коммент., алф.-предм. указ. [Текст] / под ред. О. М. Козыря, А. Л. Маковского, С. А. Хохлова. – М., 1996. – 704 с.
8. Гражданское уложение [Текст] : Проект Высочайше учрежденной Редакционной Комиссии по составлению Гражданского Уложения. – СПб. : Гос. тип., 1899. – Кн. 5 : Обязательства. – Т. 1. Статьи 1–276 с объяснениями. – 615 с.

Стаття надійшла 22 липня 2013 р.

А. Н. Исаев

Права и обязанности дарителя в Гражданском кодексе Украины

В статье проведен системный анализ правовых норм Гражданского кодекса Украины, предусматривающих права и обязанности дарителя. Рассмотрены отдельные права дарителя, его обязанности в зависимости от вида договора дарения и правовые последствия их неисполнения.

Ключевые слова: права дарителя, обязанности дарителя, правовые последствия нарушения договора дарения.

A. N. Isaev

Rights and duties of donator in the Civil code of Ukraine

In this article author provides a systematic analysis of the legal rules of the Civil Code, which providing the rights and duties of the donator. The certain rights of the donator were considered as well as his duties, depending on the type of donation contract, and legal consequences of their failure.

According to a definition of the donation contract, the donator has a duty to transfer the gift to the donee . The key legal duty of donator is the duty of transferring the gift . Fulfillment of this duty is carried out by transferring the gift, if possible (this applies to movable things), or the transfer of documents confirming ownership of the thing or other documents proving ownership of the gift.

While speaking about the rights of donator, it should be noted that after the donation contract concluded, but not completely fulfilled, the donator has the right to withdraw from the contract unilaterally. This right is given to the donator by part 1 of article 724 CC of Ukraine. Implementation of this right is possible with the following conditions: after the donation contract concluded donators financial position has deteriorated significantly.

In case of a donation contract with the duty of donee in favor of a third person the donator shall be entitled to require the donee perform such duty. If the donee violates his duty to a third person, the donator is entitled to demand cancellation of the contract and return the gift, and in case of failure to return - refund.

Civil Code of Ukraine, also, provides the right of donator to withdraw from the donation contract in case of he gave the gift to a transportation company or other person, for transferring the gift to the donee, with condition that the gift has not been adopted.

In conclusion it should be noted that the changes in the approach of the legislator to the legal characteristics of the donation contract as a whole, led to a change in the legal status of the parties of the contract, including donator. However, with overall positive trend in the legal regulation of the proposed segment of the CC of Ukraine, there are issues which requiring further research and correction.

Keywords: *rights of donator, duties of donator, the legal consequences of a breach of donation contract.*